

דף שבועי

בס"ד

פרשת וירא, תשפ"ב, מספר 1441

סיפורי אמנה בתנך

דרור גבעון

המקור הקדום שמציין באופן מפורש את מצוות האמנה ליתומים הוא בתלמוד, במסכת מגילה (יג ע"א) ובמסכת סנהדרין (יט ע"ב)

ללמדך, שכל המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו, מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו.

הגמרא מביאה כמה מקורות לכלל, שהמוכר מביניהם הוא מתוך מגילת רות:

וְתִקַּח נַעֲמִי אֶת הַיֶּלֶד וְתִשְׁתְּהוּ בְּחֵיקָה וְתִהְיֶה לוֹ לְאִמָּתָה. וְתִקְרָאנָה לוֹ הַשְּׂכֵנֹת שֵׁם לְאִמֵּר יֶלֶד בֶּן לְנַעֲמִי (רות ד: טז-יז).

למרות שנעמי איננה האימא הביולוגית של התינוק, השכנות מתייחסות אל עובד כתינוק של נעמי, משום שהיא משמשת בתפקיד של מטפלת צמודה של התינוק ("נאני" באנגלית). אך דוגמה זו אינה מתאימה לכלל מהתלמוד, כי עובד איננו יתום.

דוגמה שנייה, שאינה מופיעה בגמרא, מבוססת על סיפור שרח. שרח מוזכרת בפעם הראשונה בפירוט שמות הצאצאים של יעקב היורדים איתו מצרימה: "וּבְנֵי אֲשֶׁר יָמְנָה וַיִּשְׁוֶה וַיִּשְׁוִי וּבְרִיעָה וְשָׂרָח אַחֲתָם, וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבְרֹן וּמְלֶכִי־אֵל" (בר' מו: יז), ובפעם השנייה: "וְשֵׁם בֵּת אֲשֶׁר שָׂרָח" (במ' כו: מו).

רמב"ן מפרש:

אבל היתה בת אשתו מאיש אחר, ויהיה טעם: ושרח אחותם, כי היתה

בלשון העברית אימוץ ואמנה אינן מילים נרדפות. "אמנה" היא מסגרת משפחתית טיפולית חוץ-ביתית, המוגדרת כמסגרת זמנית, שבמהלכה נשמר הקשר הרציף בין הילד להוריו הביולוגיים. לעומתה, בתהליך אימוץ, הילד המאומץ מתנתק ממשפחתו הביולוגית וההורים המאמצים הופכים להיות הוריו של הילד המאומץ לכל דבר ועניין. המושג "אימוץ" הוא חדש יחסית בשפה העברית, ולכן נשתמש במושג המקראי "אמנה", המשלב את האימוץ ואת האמנה של ימינו.

במקרה שבו אישה מתאלמנת לפני שהספיק בעלה להעמיד צאצאים, יש חובה על אחי בעלה המנוח, או קרוב אחר, להציע לה נישואין (סיפור תמר ויהודה [בר' לח: ו-יד]; דב' כה: ה-י). חובה זו נקראת ייבום. זו מצווה לא פשוטה. התורה מחייבת את אחיו של הנפטר לוותר על האפשרות לבחור לו אישה כלבבו. זהו ויתור גדול מאוד עם השלכות בלתי הפיכות, כדי לסייע לאישה שאמנם חוותה אסון, אך איננה בהכרח חסרת ישע. לעומת זאת, בסיטואציה אחרת, בה לאיש ואישה יש ילדים, ובמקרה אסון נפטרו שניהם, אין שום חובה לדאוג ליתומים מעבר להנגשת שדות כדי לאפשר להם איסוף של כמה שיבולים. בשונה מהאלמנה, הילד היתום הוא חסר ישע לחלוטין, ולמרות זאת אנו לא מוצאים בתורה מצווה מפורשת המחייבת לקיים אמנה כפי שהתורה מחייבת לקיים ייבום. האמנם?

* ד"ר דרור גבעון הוא בעל תואר שלישי במתמטיקה חישובית.
** לעילוי נשמת קינן קרביץ ז"ל, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה.

את מולדתם 2. לשליט האימפריה יש אוסף של נשים יפות 3. האישה מתוארת בשלוש רמות של יופי א. בעיני בני ביתה ב. בעיני שרי השליט ג. בעיני כל רואיה 4. האישה נלקחת כסחורה לבית השליט.

כל אחד מהשלבים שלעיל מתואר בפסוקים הבאים, בהתאמה:

1. אֲשֶׁר הִגְלָה מִירוּשָׁלַיִם עִם הַגְּלָה אֲשֶׁר הִגְלָתָה עִם יְכָנְיָה מֶלֶךְ יְהוּדָה אֲשֶׁר הִגְלָה נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל (אס' ב:ו)

2. וַיִּקְבְּצוּ אֶת כָּל נְעָרָה בְּתוּלָה טוֹבַת מְרָאָה אֶל שׁוֹשֵׁן הַבִּינָה אֶל בֵּית הַנָּשִׁים אֶל יַד הַגָּא סָרִיס הַמֶּלֶךְ שְׁמֵר הַנָּשִׁים (ב:ג)

3א. וְהַנְּעָרָה יָפֶת תֹּאֵר וְטוֹבַת מְרָאָה (ב:ז)

3ב. וְתִיטֵב הַנְּעָרָה בְּעֵינָיו וְתִשָּׂא חֶסֶד לְפָנָיו (ב:ט)

3ג. וְתִהְיֶה אֶסְתֵּר נְשֵׂאת חַן בְּעֵינָי כָּל רֹאֲיָהּ (ב:טו)

4. וְתִלְקַח אֶסְתֵּר אֶל בֵּית הַמֶּלֶךְ (ב:ח, טז)

נחפש סיפור בתורה המבוסס על רצף דומה של אותם מוטיבים, ונפנה אל מאגר הדמויות הייפיות שמוזכרות בתנ"ך:

תנו רבנן: ארבע נשים ייפיות היו בעולם: שרה ואביגיל רחב ואסתר (מגילה טו ע"א).

מי מביניהן חולקת קווים ביוגרפיים עם אסתר?

וַיְהִי בַיָּמֵי אַחַשְׁוֶרוֹשׁ... הַמֶּלֶךְ מֵהַדּוּ וַיְעַד כּוֹשׁ שֶׁבַע וְעֶשְׂרִים וּמֵאָה מְדִינָה (אס' א:א).

וַיְהִיו חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים שְׁנַיִם חַיֵּי שָׂרָה (בר' כג:א).

פרט למספר הייחודי מאה עשרים ושבע, נראה כיצד סיפור שרה כולל את המוטיבים שמאפיינים את סיפורה של אסתר:

1. וַיִּקַּח תָּרַח אֶת אֲבָרָם בְּנוֹ וְאֶת לוֹט בֶּן הָרֵן בֶּן בְּנוֹ וְאֶת שָׂרִי כַּלְתּוֹ אֲשֶׁת אֲבָרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אֹתָם מֵאוּר פְּשָׁדִים לְלָכֶת אֶרְצָה כְּנָעַן (בר' יא:לא).

אחות בניו לא בתו. ולכך אמר: ושם בת אשר שר.

לפי הרמב"ן: אשר התחתן עם אישה שהייתה אם לשרח מנישואיה הקודמים, ולכן שרחה היא אחות מצד האם של הבנים שנולדו לה ולאשר. בסוף הסיפור, בחומש במדבר, התורה מכנה את שרחה "בת אשר", מאחר שאשר הוא זה שגידל אותה. אך גם פרשנות זו אינה שלמה, כי אימה של שרחה נותרה עימה.

הסיפור המובהק ביותר בתנ"ך המתאר אמנה של יתום הוא סיפור מרדכי ואסתר שמהווה מקור לכלל דלעיל:

וַיְהִי אִמֵּן אֶת הַדָּסָה הִיא אֶסְתֵּר בֵּית דָּדוּ כִּי אֵין לָהּ אָב וְאֵם... וּבָמוֹת אָבִיהָ וְאִמָּהּ לְקַחָהּ מִרְדֵּכִי לוֹ לְבַת... וְאֶת מֵאֵמֶר מִרְדֵּכִי אֶסְתֵּר עָשָׂה כְּאֲשֶׁר הִיָּתָה בְּאִמְנָה אֶתּוֹ (אס' ב:ז, כ).

לאחר שפרטנו מקרים שונים של אמנה, אבקש עתה להציע פרשנות, שלפיה סיפור האמנה הקדום ביותר בתנ"ך מתועד בספר בראשית. הפרשנות שאציע נסמכת על כלי פרשני הקרוי "סצינת דפוס"¹. הכוונה לסיפור מאוחר המשתמש במוטיבים מסיפור קדום, ובכך שני הסיפורים מפרשים אחד את האחר באופן הדדי, כאשר הסיפור המאוחר שואב השראה מהסיפור הקדום. למשל, מוטיב הבשורה של הריון לאישה עקרה באמצעות שליח הא-ל. הסיפור הראשון הוא סיפור שרה ושלושת האנשים (בר' יח:א-טו), והסיפור המאוחר הוא של מנוח ואשתו שמתבשרים על הריון והולדת שמשון (שו' י"ג). מטרת הסיפור היא להדגיש את התפקיד העתידי שמיעד הא-ל לתינוק. דוגמה שנייה לסצינת דפוס היא קריעת ים סוף בהובלת משה מול חציית הירדן בהובלת יהושע, פעולה המבהירה לעם כי יהושע הוא בחיר הא-ל כמחליפו של משה.

בסיפור מרדכי ואסתר מסופר על דמות גבר ודמות אישה, אשר 1. נאלצים לעזוב

Alter, Robert. "Biblical Type-Scenes and the Uses of Convention." *Critical Inquiry* 5, no. 2 (1978).

פה המקום להזכיר שאברהם ושרה סבלו פעמיים מלקיחתה של שרה על ידי שליט. הפעם השנייה היא בפרשתנו, בסיפור אבימלך מלך גרר. גם פה אברהם חושש שאנשי גרר ירצחו אותו כדי להשיא את שרה לאבימלך, ואברהם בוחר שוב לספר שהוא אח של שרה. למחרת אבימלך זועם על אברהם על כך ששיקר, והשמיט פרט חשוב ששרה היא גם אשתו. בין השורות נראה שאבימלך מוכיח את אברהם על כך שזלזל במוסר של אנשי גרר, בעוד שהוא עצמו עבר על איסור עריות ונשא לאישה את אחותו. אם קוראים את תשובתו של אברהם להאשמות אבימלך לפי פרשנות רד"ק למשל, נראה כי אברהם מתיר נישואים לאחות (או בת אח) למחצה מצד האב, בעוד שנישואים לאחות למחצה מצד האם אסורים: וגם אמנם (באמת) שרה היא אחותי בת אבי אך לא בת אימי, ולכן יכולתי להינשא לה.

אך התורה אינה משתמשת במילה "אמנם" אלא: וְגַם אִמְנָה אַחֲתִי בַת אָבִי הוּא אֵךְ לֹא בַת אִמִּי וְתָהִי לִי לְאִשָּׁה (בר' כ:יב). כלומר, 'וגם מאומצת אחותי שאימץ אבי היא, אך לא אחותי הביולוגית'. אברהם מספר לאבימלך שתרח אימץ את שרי. בלשון מרדכי ואסתר: 'אלה תולדות תרח. ויהי תרח אמן את שרי כי אין לה אב ואם, ובמות אביה ואמה לקחה תרח לו לבת. ואת מאמר תרח שרי עושה כאשר הייתה באמנה איתו'.

לסיום: מי שברך אבותינו אברהם יצחק ויעקב, אמותינו שרה, רבקה, רחל, לאה, בלהה וזלפה, הוא יברך את כל מי שעוסקים בצורכי ציבור ובאמנה.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
 עורכת לשון: רחל הכהן שיף

2. וְהָיָה כִּי יֵרְאוּ אֶתְךָ הַמִּצְרִים וְאָמְרוּ אֲשֶׁתוֹ זֹאת וְהִרְגוּ אֹתִי וְאֶתְךָ יָחִיו ... וְתִקַּח הָאִשָּׁה בֵּית פְּרָעָה (יב:יב).

3א. וַיֹּאמֶר אֶל שְׂרֵי אֲשֶׁתוֹ הִנֵּה נָא יַדְעֵתִי כִּי אִשָּׁה יִפֹּת מִרְאָה אֶת (יב:יא).

3ב. וַיֵּרְאוּ אֶתְהָ שְׂרֵי פְרָעָה וַיְהַלְלוּ אֹתָהּ אֶל פְּרָעָה (יב:טו).

3ג. וַיֵּרְאוּ הַמִּצְרִים אֶת הָאִשָּׁה כִּי יָפָה הוּא מְאֹד (יב:יד).

4. וְתִקַּח הָאִשָּׁה בֵּית פְּרָעָה (יב:טו).

מתוך ההשוואה בין שני הסיפורים עולה, שמרדכי ואסתר בוחרים לספר את הסיפור שלהם באותו מבנה שמסופר סיפורם של תרח ושרה. מרדכי ככל הנראה רוצה שנדע שהייתה לו השראה מסיפור תרח. מכאן נסיק שתרח היה אומן את שרה וששרה הייתה בת אמנה של תרח.

כדי לחזק את הפרשנות הזו נתבונן במוטיב הייחוס המשפחתי, כפי שהוא בא לידי ביטוי בסיפור תולדות תרח. בסיפור זה שרי היא היחידה שמופיעה ללא ייחוס משפחתי כמו שמציין באופן מפורש רד"צ הופמן (בר' יא:כט). מבחינה ספרותית, חוסר הייחוס של שרי זועק לשמיים ומחייב התייחסות פרשנית. הפרשנים ניסו בדרכים שונות ליישב שאלה זו, שהעיקרית שבהן היא הפרשנות הסוברת שיסכה זו שרי, בתו של הרן בן תרח (סנהדרין סט ע"ב). פרשנות זו אינה פשוטה כי עלולים להסיק ממנה היתר לנישואי קרובים.

לאור ההשוואה של סיפור תרח ושרי עם סיפור מרדכי ואסתר, ניתן ליישב בקלות את שאלת חוסר הייחוס של שרי. שרי מוזכרת ללא ייחוס משפחתי מפני ששרי הייתה יתומה כאשר תרח לקח אותה תחת חסותו.

ניתן לסיים כאן ולסכם שסצינת דפוס היא כלי ספרותי שבאמצעותו ניתן להציע פרשנות ששרה הייתה בת אמנה של תרח. אך הקוראים יתהו בוודאי, כיצד זה שאף אחד לפני מרדכי, לא הבין שתרח היה אומן את שרה? האם ניתן לבסס את פרשנותנו מעבר לשימוש בכלים ספרותיים?